

Μάθημα:
Μεταλλαγές των Ιδεών για την Πόλη τον
20ο αιώνα.

Φαινόμενα Gentrification: Θεωρητικές
Προσεγγίσεις για τη Δημιουργία, την
Εξέλιξη και τις Επιπτώσεις τους στον
Αστικό Χώρο.

Εκπόνηση: Μουκούλης Πολύβιος
αμ: 41000943

Επίβλεψη: Βαΐου Ν., Μαντουβάλου Μ.,
Μαυρίδου Μ.

Φαινόμενα Gentrification: Θεωρητικές Προσεγγίσεις για τη Δημιουργία, την Εξέλιξη και τις Επιπτώσεις τους στον Αστικό Χώρο.

Η παρούσα εργασία δεν υπόκειται σε κανένος είδους πνευματικό δικαίωμα και επιτρέπεται η μερική ή ολική, αντιγραφή, αναδημοσίευση, διανομή, προβολή και μεταποίησή της, αρκεί να μην εξυπηρετεί εμπορευματικούς σκοπούς και τα παράγωγα έργα που πιθανώς προκύψουν να διατίθενται εξίσου ελεύθερα.

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή	2
2. Ορισμοί - Θεωρητικές προσεγγίσεις	3
2.1 Ορισμοί	3
2.2 Οι προσεγγίσεις που βασίζονται στην προσφορά	5
2.3 Οι προσεγγίσεις που βασίζονται στην ζήτηση-καταναλωτικά πρότυπα	7
2.4 Τάσεις σύγκλισης	8
2.5 Προς μία ολοκληρωμένη θεωρητική προσέγγιση	10
2.5.1 Ποιοι	12
2.5.2 Πού	12
2.5.3 Γιατί	13
2.5.4 Πώς	13
3. Οι επιπτώσεις του gentrification	14
3.1 Θετικές επιπτώσεις	14
3.2 Αρνητικές επιπτώσεις	15
4. Επίλογος	18
5. Βιβλιογραφία	19

1. Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια όλοι όσοι ζούμε στην Αθήνα παρατηρούμε έντονες αλλαγές στο κέντρο της πόλης. Οι οποίες ξεκινούν από την κατασκευή του ΜΕΤΡΟ συνεχίζουν με την ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων, τη θεσμοθέτηση της Πειραιώς ως πολιτιστικού άξονα της πρωτεύουσας η οποία διαρκώς «αναπλάθεται», τη δημιουργία ενός νέου πόλου διασκέδασης στου Ψυρρή, τη διάχυση «πολιτιστικών» λειτουργιών αξονικά της Πειραιώς (Βοτανικός, Γκάζι, Κεραμεικός) και αναμένεται να κορυφωθούν με την «ανάπλαση» του Βοτανικού και του Ελαιώνα.

Όμως λίγοι από εμάς έχουν αναρωτηθεί ποιες είναι οι επιπτώσεις μιας τέτοιας ραγδαίας ανάπτυξης περιοχών του κέντρου οι οποίες μέχρι πρότινος ήταν άγνωστες και «δυσλειτουργικές».

Πέρα από τις πολεοδομικές επιπτώσεις, όπως για παράδειγμα το κυκλοφοριακό, το μη συμβατό των χρήσεων αναψυχής και κατοικίας, υπάρχουν και άλλες σοβαρότερες επιπτώσεις κοινωνικού χαρακτήρα οι οποίες αναμένεται να πλήξουν τις περιοχές αυτές αλλά και τις γειτονικές τους.

Αναμένεται, αν και σε πολλές περιπτώσεις είναι ήδη ορατή, μία ανακατάταξη όσον αφορά το κοινωνικό status των περιοχών αυτών οι οποίες από τη μία στιγμή στην άλλη επανατοποθετούνται στο χάρτη της πρωτεύουσας, και από «ζώνες λυκόφωτος» και γενικευμένης απαξίωσης μετατρέπονται είτε σε ναούς υλικής και πολιτισμικής κατανάλωσης είτε σε περιοχές κατοικίας ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων.

Το φαινόμενο που περιγράψαμε παραπάνω απαντάται στη διεθνή βιβλιογραφία ως gentrification¹, και

έχει αποτελέσει μείζον θεωρητικό και ιδεολογικό πεδίο αντιπαράθεσης, μεταξύ εκείνων που δίνουν έμφαση σε πολιτισμικούς παράγοντες και την ατομική επιλογή-επιθυμία ορισμένων να ζήσουν στο κέντρο της πόλης καθώς και στα νέα πρότυπα κατανάλωσης που έχουν διαμορφωθεί, και μεταξύ αυτών που δίνουν έμφαση στη σημασία του κεφαλαίου, της τάξης και των διαδικασιών παραγωγής.

(Hamnett, C. 1991: 2)

Η παρούσα εργασία λοιπόν, αποσκοπεί αφενός στην εξέταση της διαδρομής των διαφόρων προσεγγίσεων σχετικά με το gentrification και του πώς από το δίπολο δομή/ατομική επιλογή (structure/agency) που αρχικά είχε διαμορφωθεί έχουμε οδηγηθεί σήμερα σε κάποιες πιο ολοκληρωμένες προσεγγίσεις οι οποίες αντιλαμβάνονται πλήρως τη σπουδαιότητα και των δύο αντιπαρατιθέμενων προσεγγίσεων.

Επίσης, η παρούσα εργασία αποσκοπεί και στη διερεύνηση των επιπτώσεων του φαινομένου αυτού με παράλληλες και επιλεκτικές-συνοπτικές αναφορές σε ορισμένες γειτονιές του κέντρου της Αθήνας. Δεδομένης όμως της περιορισμένης έκτασης της εργασίας η εμπειρική τεκμηρίωση αλλά και η εκτενής ανάλυση της περίπτωσης της Αθήνας τίθενται ως ερωτήματα για μελλοντική διερεύνηση.

¹ Στην ελληνική βιβλιογραφία ο όρος αποδίδεται περιγραφικά, για παράδειγμα βλ. την απόδοση του Ψημμένου στο βιβλίο των Savage and Warde (2005) το οποίο μετέφρασε και επιμελήθηκε όπου αποδίδει τον όρο gentrification ως τη «συγκέντρωση της αστικής τάξης», κατά τη γνώμη μας ο ορισμός αυτός δεν είναι και ο καταλληλότερος για την απόδοση του φαινομένου αυτού. Ένας ορισμός ο οποίος αποδίδει πολύ καλύτερα το φαινόμενο του gentrification είναι η επανάκτηση-επαναδιακδίκηση κεντρικών περιοχών από μέσα και ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Για λόγους όμως συντομίας στη συνέχεια της παρούσας εργασίας θα υιοθετήσουμε τον αγγλικό όρο.

2. Ορισμοί - Θεωρητικές προσεγγίσεις

2.1 Ορισμοί

Το φαινόμενο του gentrification έχει απασχολήσει έντονα από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 ως τις μέρες μας μία πολύ μεγάλη, και με διαφορετικές επιστημολογικές και ιδεολογικές αφετηρίες, ομάδα επιφανών γεωγράφων, κοινωνιολόγων και οικονομολόγων οι οποίοι έχουν δώσει πλήθος ορισμών και εξηγήσεων για το φαινόμενο αυτό.

Ο κλασικός όμως ορισμός για το φαινόμενο αυτό είναι αυτός της Βρετανίδας κοινωνιολόγου Ruth Glass, η οποία το 1964 διέγινωσε στο Islington του Λονδίνου ότι:

Ένα προς ένα, πολλά από τα εργατικά καταλύματα του Λονδίνου δέχονται την εισβολή μεσαίων και ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Μεσαία και άθλια «κλουβιά»... με τη λήξη των συμβάσεων μίσθωσης καταλαμβάνονται και μετατρέπονται σε κομψά και ακριβά καταλύματα... Όταν αυτή η διαδικασία (gentrification) ξεκινήσει σε μία περιοχή, συνεχίζεται με γρήγορους ρυθμούς μέχρι όλοι ή σχεδόν όλοι οι κάτοικοι της εργατικής τάξης να εκτοπιστούν και να αλλάξει το κοινωνικό προφίλ της περιοχής. (Glass, R. 1964: xviii).

Από τότε ως τις μέρες μας έχουν δοθεί διάφοροι παρεμφερείς ορισμοί για το φαινόμενο του gentrification, ενδεικτικά αναφέρουμε αυτόν του Neil Smith:

Ο όρος gentrification αποδίδει τη διαδικασία κατά την οποία οι γειτονίες της εργατικής τάξης αναμορφώνονται από νέους μεσοαστούς αγοραστές κατοικιών, από τους ιδιοκτήτες γης και κατοικίας και από τους εκφραστές του κατασκευαστικού κεφαλαίου. (Smith, N. 1982: 139)

Η Sharon Zukin με τη σειρά της προτείνει σαν ορισμό του φαινομένου την:

Μετατροπή ορισμένων κοινωνικά περιθωριακών εργατικών περιοχών του κέντρου της πόλης σε περιοχές κατοικίας των μεσαίων τάξεων. (Zukin, S. 1987: 129)

Ο Chris Hamnett θεωρεί το φαινόμενο του gentrification ως:

...την εισβολή μεσαίων και ορισμένων υψηλών εισοδηματικών στρωμάτων σε εργατικές γειτονίες... και την αντικατάσταση ή εκτοπισμό των προηγούμενων κατοίκων. Η διαδικασία αυτή περιλαμβάνει την ανακαίνιση-αναβάθμιση του υπάρχοντος οικιστικού αποθέματος για να μπορέσει να καλύψει τις ανάγκες των νέων ιδιοκτητών. Κατά τη διαδικασία αυτή το οικιστικό απόθεμα της περιοχής είτε ανακαινιστεί είτε όχι υφίσταται μια σημαντική ανατίμηση. (Hamnett, C. 1984: 284, Hamnett, C. και 1991: 175).

Οι διαφορετικοί ορισμοί οι οποίοι κατά καιρούς έχουν δοθεί πηγάζουν από τις διαφορετικές επιστημολογικές και εν γένει ιδεολογικές προσεγγίσεις του κάθε συγγραφέα τις οποίες και θα προσπαθήσουμε να αναπτύξουμε.

Το εγχείρημα αυτό φαντάζει κάπως περίπλοκο, είναι ωστόσο εφικτό να διαχωρίσει κάποιος δύο ομάδες προσεγγίσεων: εκείνες όσων θεωρούν ότι τα φαινόμενα gentrification πηγάζουν από τις θεωρίες για την άνοση ανάπτυξη και τα κυκλώματα συσσώρευσης κεφαλαίου του David Harvey, και οι οποίοι έδωσαν έμφαση σε

παράγοντες της προσφοράς, όπως είναι η κατάλληλη επένδυση στο κτισμένο περιβάλλον, και εκείνων που θεωρούν ότι τα φαινόμενα gentrification είναι άμεσα συσχετισμένα με την ατομική επιλογή και τη μεταλλαγή των αντιλήψεων των υποκειμένων για την πόλη.

Ο παραπάνω διαχωρισμός αλλά και ορισμένοι άλλοι που θα χρησιμοποιηθούν (οικονομική και πολιτισμική, προσφορά και ζήτηση, μαρξιστική και νεοκλασική) είναι μάλλον χονδροειδείς, αφού ανάγουν σε αντιτιθέμενες ερμηνείες μία πληθώρα επιχειρημάτων και απόψεων. Ωστόσο, με τον τρόπο που χρησιμοποιούνται ανάγονται ούτως ή άλλως σε ιδεότυπα. Τα ιδεότυπα είναι χρήσιμες επινοήσεις που συντελούν στη συστηματοποίηση ενός ερευνητικού πεδίου και στην αναγνώριση των κύριων τομέων συμφωνίας και διαφωνίας. Βοηθούν να διευκρινιστούν οι βασικές κατηγορίες επιχειρημάτων και, επομένως, να εντοπιστούν οι διαφορές. Στην ουσία αποτελούν αφετηρία αντί για τερματισμό στην προσπάθεια κατανόησης της ευρύτερης συζήτησης σχετικά με το gentrification.

Η επανεξέταση της βιβλιογραφίας από τον Hamnett (1984) διέκρινε έξι διαφορετικές δυνατές προσεγγίσεις:

1. Ζώντας στο κέντρο της πόλης, οι άνθρωποι ανταλλάσσουν τη βελτιωμένη πρόσβαση στην εργασία και τις υπηρεσίες της πόλης με την απώλεια του διαθέσιμου οικιακού χώρου που υπάρχει στα προάστια – μια σκέψη που σχετίζεται με τα μειονεκτήματα της διαρκούς μετακίνησης για την εργασία.
2. Οι δημογραφικές αλλαγές – η αύξηση των γεννήσεων (baby boom) και τα νέα πρότυπα νοικοκυριού – αύξησαν σημαντικά τον αριθμό των νοικοκυριών που ζητούσαν στέγαση κατά τη δεκαετία του 1970, και η ζήτηση αυτή δεν μπορούσε να ικανοποιηθεί μέσα από τις νέες οικοδομικές κατασκευές στα προάστια. Έτσι η αναζωογόνηση των κέντρων των πόλεων οφείλεται σε περιορισμό παρά σε μία προτίμηση για τη ζωή στην πόλη.
3. Η επανάκτηση του κέντρου από ανώτερα κοινωνικά στρώματα είναι απλώς ζήτημα καταναλωτικής προτίμησης, τρόπου ζωής και επιλογής του καταναλωτή.
4. Η αλλαγή στην απασχόληση κατέληξε στη δημιουργία μιας νέας κοινωνικής τάξης, για την οποία η επανάκτηση του κέντρου είναι υλική και πολιτισμική έκφραση.
5. Η αγορά κατοικιών, μέσα από περιορισμούς στην προσφορά και στις τιμές, έκανε τις φθηνότερες περιοχές των κέντρων των πόλεων τα πιο προσίτα σημεία στα οποία μπορεί να γίνει κάποιος ιδιοκτήτης.
6. Η επανάκτηση του κέντρου από ανώτερα κοινωνικά στρώματα έχει εξηγηθεί από τη λογική του rent gap, όπου οι οικονομικοί υπολογισμοί του κατώτερου ενοικίου και της συσσώρευσης από περιουσία καθόρισαν το ότι η οικιστική ανάπτυξη σε συγκεκριμένες περιοχές αποτελεί μία επικερδή χρήση κεφαλαίου.

Όπως τονίζει ο Hamnett, τα παραπάνω δεν αποκλείουν απαραίτητα το ένα το άλλο, αλλά έχουν όλα αποτελέσει τον κεντρικό μηχανισμό σε διάφορες προσεγγίσεις που προτείνουν εναλλακτικές θεωρητικές κατευθύνσεις. Οι προσεγγίσεις οι οποίες έχουν προκαλέσει την μεγαλύτερη συζήτηση στους επιστημονικούς κύκλους είναι οι προσεγγίσεις οι οποίες δίνουν έμφαση σε οικονομικούς παράγοντες και αυτές οι οποίες δίνουν έμφαση σε πολιτισμικούς παράγοντες. Οι δύο παραπάνω προσεγγίσεις

είχαν δημιουργήσει ένα δίπολο που, πίσω από τη διαφωνία για το τι είναι πιο σημαντικό (οι οικονομικοί ή οι πολιτισμικοί παράγοντες) κρύβονται άλλες θεμελιώδεις διαφωνίες οι οποίες πηγάζουν από την υιοθέτηση συγκεκριμένων πολιτικών και ιδεολογικών αντιλήψεων (μαρξιστική και νεοκλασική οικονομική σκέψη, στρουκτουραλισμός και ελευθεριακές ανθρωπιστικές επιστήμες).

Τα τελευταία χρόνια βέβαια παρατηρούνται τάσεις σύγκλισης των δύο αυτών προσεγγίσεων, ενώ παράλληλα εισάγονται και νέες παράμετροι στην ανάλυση του φαινομένου, όπως για παράδειγμα η κρατική παρέμβαση για την ανάπτυξη τοπικών και υπερτοπικών πολιτιστικών πόλων οι οποίοι αναμένεται να συμβάλλουν στην αναζωογόνηση-επανάχρηση φθινουσών, βιομηχανικών κυρίως, περιοχών τόσο με την εμπορευματική αξιοποίηση αυτών καθ'αυτών όσο με τις τάσεις για gentrification που αναμένεται να δημιουργήσουν (Cameron & Coaffee 2005).

2.2 Οι προσεγγίσεις που βασίζονται στην προσφορά

Η εξήγηση για το «κενό γαιοπροσόδου» (rent gap), η οποία αναπτύχθηκε το 1979 από τον Neil Smith και προήλθε από το έργο του Harvey για την άνιση ανάπτυξη και τα κυκλώματα συσσώρευσης του κεφαλαίου², προσέφερε τον πιο ακριβή, θεωρητικά τουλάχιστον, απολογισμό του γιατί συμβαίνει το φαινόμενο αυτό.

Σύμφωνα με τον Smith, τα φαινόμενα gentrification αποτελούν μια σύγχρονη έκφραση της άνισης ανάπτυξης στην αστική κλίμακα, όπου μέσα από τη σταδιακή αναπροσαρμογή των σχέσεων κέντρου πόλης και περιφέρειας καθίσταται οικονομικά πιο προσοδοφόρα μία επένδυση στο κατασκευασμένο περιβάλλον του κέντρου της πόλης (Smith 1982).

Η αναπροσαρμογή των σχέσεων κέντρου περιφέρειας, προσεγγίζεται κυρίως μέσα από τη λειτουργική αλλά και κοινωνική διαφοροποίηση τους³, η οποία, σε χωρικό επίπεδο, εκφράζεται κυρίως από τη διαφοροποίηση της γαιοπροσόδου.

Δεδομένης όμως της συνεχούς ανάπτυξης των προαστίων, το κτιριακό απόθεμα και εν γένει η γη του κέντρου των πόλεων σταδιακά απαξιώνεται πράγμα το οποίο συμβαίνει μέσα από μία σειρά διαδικασιών όπως η φυσική φθορά των κτιρίων, η υποβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος, η αποχώρηση των μεσαίων στρωμάτων προς τα προάστια (φαινόμενο white flight) με συνέπεια την πτώση των τιμών και των ενοικίων.

Οι χαμηλές όμως τιμές, σε συνδυασμό με την κεντρική θέση των περιοχών αυτών, προσελκύουν μετανάστες οι οποίοι είτε νοικιάζουν εκεί είτε προσπαθούν να αποκτήσουν την πρώτη τους κατοικία στις περιοχές αυτές. Το φαινόμενο αυτό, πολλές φορές ενεργοποιεί συντηρητικά αντανάκλαστικά μεγάλου τμήματος της κοινωνίας και προσδίδεται αρνητική σημειολογία στις περιοχές αυτές με αποτέλεσμα να μειώνει περαιτέρω την επιθυμία εγκατάστασης ή/και παραμονής των συντηρητικότερων και λιγότερο ανεκτικών στρωμάτων στις περιοχές αυτές.

Η αρνητική αυτή σημειολογία, αλλά και η εγκατάλειψη όπως επίσης και η πλημμελής συντήρηση του κτιριακού αποθέματος, καθιστούν τις επενδύσεις στις περιοχές αυτές εξαιρετικά επισφαλείς, πράγμα που οδηγεί τις τράπεζες και τους υπόλοιπους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς να αποφεύγουν τη χορήγηση δανείων για

² Ο Harvey (1982) τονίζει ότι οι διαδικασίες επενδύσεων κεφαλαίου στο κατασκευασμένο περιβάλλον (δεύτερο κύκλωμα συσσώρευσης) είναι ένα μέσο για να ξεπεραστούν οι εγγενείς στο καπιταλιστικό σύστημα κρίσεις υπέρ-συσσώρευσης κεφαλαίου, οι οποίες προέρχονται από την υπέρ-παραγωγή βιομηχανικών αγαθών (αρχικό κύκλωμα συσσώρευσης).

³ Ο όρος λειτουργική διαφοροποίηση περιλαμβάνει διαφοροποιήσεις οι οποίες αφορούν τις χρήσεις γης ενώ ο όρος κοινωνική διαφοροποίηση αφορά ταξικές και φυλετικές διαφοροποιήσεις.

βελτίωση του κτιριακού αποθέματος σε κατοίκους ή/και σε ιδιοκτήτες ακινήτων των περιοχών αυτών (φαινόμενο redlining) (Smith 1996).

Όταν ο παραπάνω κύκλος της απαξίωσης ολοκληρωθεί, η κεντρική αστική γη και οι χρήσεις που εδράζονται σε αυτή καθίστανται ώριμες για επένδυση κεφαλαίου μιας και τα περιθώρια κερδοφορίας που έχει μία τέτοια επένδυση είναι δελεαστικά.

Τα φαινόμενα απαξίωσης που αναφέρθηκαν παραπάνω διαμορφώνουν, πάντα σύμφωνα, με τον Smith (1979 και 1996) την πραγματική γαιοπρόσοδο (actual ground rent) τη δεδομένη χρονική στιγμή και υπό τις παρούσες χρήσεις γης. Η διαφορά της πραγματικής γαιοπροσόδου και της εν δυνάμει γαιοπροσόδου (potential ground rent), η οποία είναι η γαιοπρόσοδος η οποία μπορεί να αποκομισθεί κάτω από τη βέλτιστη και εντατικότερη χρήση της γης, αποτελεί το λεγόμενο rent gap.

Αν στα παραπάνω συνυπολογίσουμε και το πτωτικό ποσοστό κερδοφορίας από τις επενδύσεις στο κτισμένο περιβάλλον των προαστίων, μπορούμε να κατανοήσουμε τη σύγχρονη στροφή-επιστροφή του κεφαλαίου προς τα κέντρα των πόλεων.

Η θεωρία αυτή με λίγα λόγια τονίζει ότι, για να συμβεί το gentrification, ικανή και αναγκαία συνθήκη είναι η ύπαρξη ή η πιθανότητα ύπαρξης τεράστιων ποσοστών κερδοφορίας επί της γης και των χρήσεων-κτιρίων που εδράζονται σε αυτή.

Η ύπαρξη του rent gap, σύμφωνα με τον Smith αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο για τη δημιουργία φαινομένων gentrification, και είναι η απαραίτητη προϋπόθεση για την «επιστροφή στην πόλη».

Η προσέγγιση αυτή έχει δεχθεί πολύ έντονη κριτική από τον Hamnett, ο οποίος υποστηρίζει ότι η θεωρία του Smith δίνει πολύ μεγάλη έμφαση στην πλευρά της παραγωγής παραμελώντας ηθελημένα την πλευρά της ζήτησης, παραγνωρίζοντας το γεγονός ότι οι δύο αυτές πλευρές είναι μάλλον συμπληρωματικές παρά ανταγωνιστικές. (Hamnett, 1991) και ότι, χωρίς τα άτομα τα οποία θα επιδιώξουν να εγκατασταθούν στο κέντρο της πόλης, φαινόμενα gentrification αποκλείεται να υπάρξουν (βλ. επίσης και Beauregard, 1986 και 1990, Rose, 1984).

Επιπλέον κριτική εφ' όλης της ύλης (σε θεωρητικό αλλά και σε πρακτικό επίπεδο) έχει γίνει και από τον Bourassa (1990 και 1993) ο οποίος όμως εστιάζει τα «βέλη» του στη λογική του rent gap, υποστηρίζοντας ότι η διάκριση σε πραγματική και εν δυνάμει γαιοπρόσοδο δεν μπορεί να δώσει εξήγηση ούτε για τη θέση αλλά ούτε και για το χρόνο που συμβαίνουν οι αλλαγές των χρήσεων γης, καθώς και ότι η διάκριση αυτή δεν υφίσταται τόσο στη μαρξιστική όσο και στη νεοκλασική οικονομική σκέψη. Επιπλέον χρησιμοποιώντας τα πορίσματα άλλων εμπειρικών μελετών όπως αυτή του Ley για το Βανκούβερ (1986), τονίζει ότι υπάρχουν προβλήματα στην εμπειρική τεκμηρίωση και εν γένει τη μέτρηση του rent gap, και κλείνει υιοθετώντας τη νεοκλασική εκδοχή, η οποία υποστηρίζει ότι για να συμβεί το gentrification ικανή και αναγκαία συνθήκη είναι απλά και μόνο η ύπαρξη κέρδους, αποφεύγοντας την έννοια της γαιοπροσόδου και κάνοντας λόγο για παρούσες και εν δυνάμει βέλτιστες χρήσεις γης και υιοθετώντας την οπτική του Ley χαρακτηρίζει «άχρηστη αποσκευή» την προσέγγιση του Smith για το rent gap (βλ. Bourassa 1993, Ley 1987).

Οι κριτικές αυτές δεν έχουν μείνει αναπάντητες έτσι λοιπόν υπάρχει μία σειρά από άρθρα τα οποία απαντούν στις παραπάνω επιθέσεις υποστηρίζοντας ότι το rent gap είναι απαραίτητη αλλά όχι και αρκετή συνθήκη για τη δημιουργία φαινομένων gentrification όπως για παράδειγμα ο Badcock (1990) και Clark (1987 και 1995) οι οποίοι υποστηρίζουν τη θεωρητική υπόσταση του rent gap και ότι η λογική της διαφοροποίησης της γαιοπροσόδου υπάρχει και στη νεοκλασική και στη μαρξιστική οικονομική σκέψη. Όσον αφορά τώρα την εμπειρική τεκμηρίωση, απάντηση στους

επικριτές της προσέγγισης του rent gap δίνει πάλι ο Clark (1987 και 1988) που κατάφερε να προσδιορίσει το rent gap σε ορισμένα οικοδομικά τετράγωνα του Malmö της Σουηδίας.

Συνοψίζοντας θα μπορούσαμε να πούμε ότι, με την παραπάνω προσέγγιση οι αστικοί κοινωνιολόγοι και οι γεωγράφοι έχουν καταφέρει να αναγνωρίσουν τα εμπορικά και παραγωγικά ενδιαφέροντα που βρίσκονται πίσω από μία διαδικασία, η οποία όπως φάνηκε και στην κριτική θεωρείται συχνά θέμα ατομικής επιλογής. Η κρισιμότερη έλλειψη της προσέγγισης του Smith είναι το γεγονός που επεσήμαναν οι Hamnett (1991) και Beauregard (1986 και 1990) ότι δεν αναλύει καθόλου ποιοι και γιατί θα πάνε να εγκατασταθούν στις ώριμες για gentrification περιοχές.

2.3 Οι προσεγγίσεις που βασίζονται στην ζήτηση-καταναλωτικά πρότυπα

Από την παραπάνω κριτική έγινε εμφανής η ανεπάρκεια εξήγησης του gentrification με αποκλειστική χρήση προσεγγίσεων που βασίζονται στην προσφορά, και η ανάγκη για μια ολοκληρωμένη θεώρηση του φαινομένου.

Όμως πριν περάσουμε στις πιο ολοκληρωμένες προσεγγίσεις σχετικά με το gentrification, κρίνεται σκόπιμο να παρατεθούν και οι απόψεις του ιδεολογικού και επιστημονικού αντίποδα των οικονομικών θεωρήσεων, που δεν είναι άλλες από τις πολιτισμικές και οι οποίες βασίζονται ως επί το πλείστον στην ατομική επιλογή.

Κύριος εκφραστής αυτών των προσεγγίσεων είναι ο Ley ο οποίος υποστηρίζει ότι το φαινόμενο του gentrification, αποτελεί μια διαδικασία η οποία συμβαίνει στις μεταβιομηχανικές πόλεις η οποία είναι άμεσα συνδεδεμένη με τον νέο κοινωνικό και χωρικό καταμερισμό εργασίας και την εμφάνιση ορισμένων νέων μεσαίων στρωμάτων τα οποία είναι θετικά διακείμενα προς τις πόλεις και το αστικό περιβάλλον (Ley 1981).

Επιπλέον οι προσεγγίσεις οι οποίες βασίζονται στη ζήτηση πολλές φορές θεωρούν ως πρωτοπόρους της διαδικασίας του gentrification τους καλλιτέχνες, οι οποίοι αποστρεφόμενοι τις κοινωνικές συμβάσεις και περιορισμούς της μεσαίας τάξης επιλέγουν να εγκατασταθούν σε εργατικές συνοικίες και ιδιαίτερα σε συνοικίες όπου υπάρχει εθνολογική συνύπαρξη ταυτιζόμενοι έτσι με τους μη έχοντες και τον τρόπο ζωής τους, υιοθετώντας παράλληλα έναν μποέμ τρόπο ζωής (Caulfield 1994). Τα νέα μεσαία στρώματα αλλά και οι καλλιτέχνες αμφισβητώντας την κανονικότητα και την ομαλότητα της ζωής στα προάστια προσελκύονται από το αστικό περιβάλλον, και ιδιαίτερα από τις κεντρικές και «παρακμασμένες» περιοχές, όπου μπορεί η ποιότητα ζωής-περιβάλλοντος να μην είναι και η καλύτερη δυνατή⁴ αλλά παρουσιάζει άλλα πλεονεκτήματα όπως η ανοχή στη διαφορετικότητα, η ζωντάνια και εν γένει κάτι το διαφορετικό από το blasé των υπολοίπων μεσαίων και ανώτερων στρωμάτων που ζουν στα προάστια.

Η διαδικασία λοιπόν του gentrification θεωρείται και ως μια απελευθερωτική τακτική και μία πράξη προσωπικού ακτιβισμού των νέων μεσαίων τάξεων.

Οι κριτικές και οι επιθέσεις απέναντι στις πολιτισμικές προσεγγίσεις είναι αρκετές και σε πολλά επίπεδα, η πιο τεκμηριωμένη φαίνεται να είναι αυτή του Hamnett (1991) η οποία είναι αντίστοιχη με αυτή που παραθέσαμε και παραπάνω σχετικά με

⁴ Ο όρος ποιότητα ζωής-περιβάλλοντος, αφορά κυρίως ορισμένα πολεοδομικά σταθερότυπα όπως για παράδειγμα η πυκνότητα δόμησης και οι ελεύθεροι χώροι.

την κριτική του για την προσέγγιση του rent gap, όπου έγινε λόγος για ηθελημένη παραμέληση της μίας πλευράς από την άλλη.

Επιπλέον ο Smith τονίζει ότι οι πολιτισμικές προσεγγίσεις του gentrification θεωρούν δεδομένη τη διαθεσιμότητα περιοχών στις οποίες θα συμβεί, ενώ το ποιες είναι οι περιοχές αυτές θα έπρεπε να είναι το βασικό αντικείμενο έρευνας. Επιπλέον θεωρεί ότι η κυριαρχία του καταναλωτή (consumer sovereignty) και εν γένει τα ατομικά πρότυπα κατανάλωσης είναι από μόνα τους ανεπαρκή για να εξηγήσουν την ένταση του φαινομένου και χαρακτηριστικά τονίζει ότι:

όλες οι καταναλωτικές προτιμήσεις του κόσμου παραμένουν και θα εξακολουθούν να παραμένουν ασήμαντες χωρίς τη αναγκαία χρηματοδότηση από χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. (Smith, N. 1996: 68).

2.4 Τάσεις σύγκλισης

Όμως αυτό το κλίμα του οικονομικού και του πολιτισμικού ντετερμινισμού που διαμορφώθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1980 τείνει σιγά-σιγά να αλλάζει προς μία πιο ολοκληρωμένη θεώρηση του φαινομένου η οποία βασίζεται αφενός στο πρωτοποριακό έργο της Sharon Zukin, το Loft Living του 1982, όπως επίσης σε αυτό του Hamnett (1984 και 1991). Οι προσεγγίσεις αυτές έγιναν λίγο πολύ αποδεκτές τόσο από τους υπέρμαχους της πολιτισμικής όσο και της οικονομικής θεώρησης του φαινομένου.

Πιο αναλυτικά η Zukin στο έργο της Loft Living, περιγράφει την αλλαγή της περιοχής του Soho του Manhattan της Νέας Υόρκης, η οποία, από περιοχή βιομηχανίας ρούχων με εργαστήρια εξαντλητικής εργασίας (sweatshops), μέσα από την αποβιομηχάνιση, έγινε μία περιοχή έλξης μποέμ καλλιτεχνών οι οποίοι αγόρασαν ορόφους εργοστασίων και τους μετέτρεψαν σε κατοικήσιμες «σοφίτες» (lofts). Αυτό ήταν μία έκφραση συγκεκριμένου αισθητικού γούστου για ανακαινισμένα βιομηχανικά οικήματα και ένας φθηνός τρόπος απόκτησης κατοικίας στο κέντρο της πόλης. Αυτό με τη σειρά του έκανε την περιοχή «ενδιαφέρουσα» και, καθώς ενθάρρυνε τη δημιουργία γκαλερί ζωγραφικής και κάποιων εξειδικευμένων καταστημάτων, ο τόπος έγινε σχετικά κατοικήσιμος για τα μεσαία στρώματα και απέκτησε μια ριζοσπαστική κομψότητα. Αυτό με τη σειρά του προσέλκυσε την προσοχή κατασκευαστικών εταιρειών, που είδαν ευκαιρίες για κέρδος από την περαιτέρω επέκταση της επιθυμητής εγκατάστασης. Σε αυτό το σημείο, πολύ πλουσιότεροι μεσοαστοί άρχισαν να αγοράζουν lofts και τελικά, μέσω του ύψους των τιμών απέκλεισαν τους μποέμ καλλιτέχνες από την τοπική αγορά κατοικίας. Σαν αποτέλεσμα το Δημοτικό Συμβούλιο της Νέας Υόρκης (New York City Council) ανακήρυξε την περιοχή ως περιοχή καλλιτεχνών, προστατεύοντας ως ένα βαθμό την καλλιτεχνική κοινότητα έτσι ώστε να διατηρήσει αυτό που αποτελούσε σημείο έλξης για τους τουρίστες. Μαζί με την κοινωνική αναβάθμιση του πληθυσμού ήρθε και η δημιουργία σχετικών εξειδικευμένων καταστημάτων ρούχων και προσφοράς υπηρεσιών, τα οποία μεταμόρφωσαν τελείως την περιοχή σε μία περίοδο μικρότερη από είκοσι χρόνια. Όλα αυτά σήμαιναν την αναζωογόνηση της περιοχής του κέντρου και δημιούργησαν τεράστιες περιουσίες για τις μεσιτικές επιχειρήσεις και τις κατασκευαστικές εταιρείες που αγόραζαν και μετέτρεπαν τα lofts για χρήση από την ανώτερη μεσαία τάξη. Εκτός των άλλων, αυτό που δείχνει αυτό το γεγονός είναι η σύνδεση μεταξύ συσσώρευσης κεφαλαίου και αισθητικού γούστου ή τρόπου ζωής και η διαδικασία με την οποία κοινωνικές περιοχές των πόλεων αλλάζουν τις λειτουργίες τους με την πάροδο του χρόνου. Η Zukin πλαισιώνει τις εξηγήσεις της με έννοιες που

δημιουργήθηκαν από τον Harvey και οι οποίες αναφέρθηκαν προηγουμένως, αλλά δίνει μεγάλη σημασία σε πολιτισμικούς παράγοντες διαμόρφωσης των χώρων διαβίωσης.

Οι απόψεις της Zukin, και κυρίως ορισμένες απόψεις από το μεταγενέστερο έργο του Ley είναι βαθιά επηρεασμένες από το έργο του Γάλλου κοινωνιολόγου Bourdieu (1984 και 1993), ο οποίος κάνει διάκριση μεταξύ οικονομικού και πολιτισμικού κεφαλαίου και υποστηρίζει ότι υψηλές ποσότητες τόσο του οικονομικού όσο και το πολιτισμικού κεφαλαίου αποτελούν μέσο διάκρισης/διαχωρισμού σε έναν κοινωνικά κατασκευασμένο χώρο. Έτσι λοιπόν ακόμα και τα άτομα τα οποία κατέχουν υψηλό πολιτισμικό κεφάλαιο και παράλληλα χαμηλό οικονομικό (π.χ. οι «μποέμ» καλλιτέχνες) μπορούν να θεωρηθούν και αυτά ως κυρίαρχη/εξουσιαστική τάξη. Οι «μποέμ» καλλιτέχνες μέσα από τον τρόπο ζωής τους, τις δημιουργικές τους τάσεις αμφισβητούν έμπρακτα τον συμβατικό τρόπο ζωής των υπόλοιπων ανώτερων τάξεων. Η αμφισβήτηση αυτή, οδηγεί τους «μποέμ» καλλιτέχνες, όπως είδαμε και παραπάνω, σε χωρικές διαφοροποιήσεις οι οποίες εκφράζονται και στην επιλογή του τόπου κατοικίας τους. Η κίνηση όμως αυτή, πολλές φορές λειτουργεί και σαν «Δούρειος Ίππος» για την εισβολή άλλων ανώτερων τάξεων σε περιοχές οι οποίες μέχρι πρότινος χαρακτηρίζονταν ως «ζώνες λυκόφωτος», με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αυτό της Zukin το οποίο παραθέσαμε παραπάνω.

Όμως πως όλα τα παραπάνω συσχετίζονται και με την οικονομική σκοπιά του φαινομένου του gentrification;

Απάντηση στο παραπάνω ερώτημα παίρνουμε από τον David Ley (2003) και από τον Gary Bridge (2001, 2006) οι οποίοι, μέσα από εκτεταμένη χρήση του έργου του Bourdieu, εξηγούν το πώς πολλές φορές το πολιτισμικό κεφάλαιο εμπορευματοποιείται και οι τόποι εκτός από υψηλή πολιτισμική και κατ' επέκταση συμβολική αξία αποκτούν και μεγαλύτερη οικονομική αξία, συμβάλλοντας έτσι στον εκτοπισμό των ασθενέστερων κοινωνικών-οικονομικών στρωμάτων και πολλές φορές και στον εκτοπισμό των ίδιων των πρώτων gentrifiers (π.χ. Lees 2003, Butler and Lees 2006).

Αντίστοιχη είναι και η προσέγγιση του David Harvey στο έργο του *The Condition of Postmodernity* (1989), όπου τονίζει τη σημασία της μετάβασης από το φορντιστικό στο μεταφορντιστικό σύστημα και τη συσχετίζει μέσω της ανάδυσης διαφορετικών πολιτισμικών και αξιακών συστημάτων και διαδικασιών, με την εξάπλωση της εμπορευματοποίησης σε δομές και σχέσεις οι οποίες είχαν παραμείνει ανεπηρέαστες. Έτσι λοιπόν παρατηρείται μία εμπορευματοποίηση της αισθητικής αλλά και μία αισθητικοποίηση των εμπορευμάτων, η οποία επεκτείνει τον καταναλωτισμό και αυξάνει την κοινωνική αποδοχή του ενώ παράλληλα μετατρέπει τον πολιτισμό, ιδίως αυτόν της αναψυχής-ψυχαγωγίας, σε εμπόρευμα πράγμα το οποίο συνεπάγεται την ανάπτυξη-μεγέθυνση της «πολιτισμικής βιομηχανίας».

Στο «παιχνίδι» αυτό, μπαίνουν και οι ίδιες οι πόλεις οι οποίες επιδιώκουν τη δημιουργία κεφαλαιοποιήσιμων πολιτισμικών διαθεσίμων υψηλής συμβολικής αξίας, μιας και η κατανάλωση συμβόλων τείνει να γίνει εξίσου σημαντική με την κατανάλωση αγαθών.

Από αυτή την οπτική μπορεί να γίνει πλήρως κατανοητό το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια τα φαινόμενα αστικών αναπλάσεων, και gentrification εξαπλώνονται σε όλο και περισσότερες πόλεις ανά τον κόσμο.

2.5 Προς μία ολοκληρωμένη θεωρητική προσέγγιση

Συνοψίζοντας λοιπόν όλα τα παραπάνω, μία πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση σχετικά με το φαινόμενο του gentrification πρέπει να μπορεί να δώσει ερμηνείες σχετικά με το πού αναμένεται να συμβεί, από ποιους, γιατί θα συμβεί και πώς θα συμβεί.

Η απάντηση λοιπόν σε όλα αυτά τα ερωτήματα προέρχεται από μία συνολικότερη προσέγγιση του φαινομένου του gentrification η οποία προσομοιάζει με αυτή του Hamnett (1991) και ενσωματώνει στοιχεία από τις προσεγγίσεις που αναπτύξαμε παραπάνω.

Η προσέγγιση αυτή, θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις αλλαγές που συμβαίνουν σε παγκόσμιο επίπεδο και αφορούν τη δομή και το νέο καταμερισμό της εργασίας σε διεθνές επίπεδο, ο οποίος είναι άμεσα συσχετισμένος με το σταδιακό μετασχηματισμό της παραγωγικής βάσης των αστικών κέντρων των ανεπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών.

Έτσι λοιπόν, αναδύονται νέα πρότυπα παραγωγής-καπιταλιστικής συσσώρευσης (μεταφορντισμός) που οδηγούν όπως είδαμε και παραπάνω, στην εμφάνιση των νέων μεσαίων τάξεων αλλά και στην εμπορευματοποίηση πτυχών της καθημερινής ζωής που ως τότε είχαν παραμείνει ανεπηρέαστες.

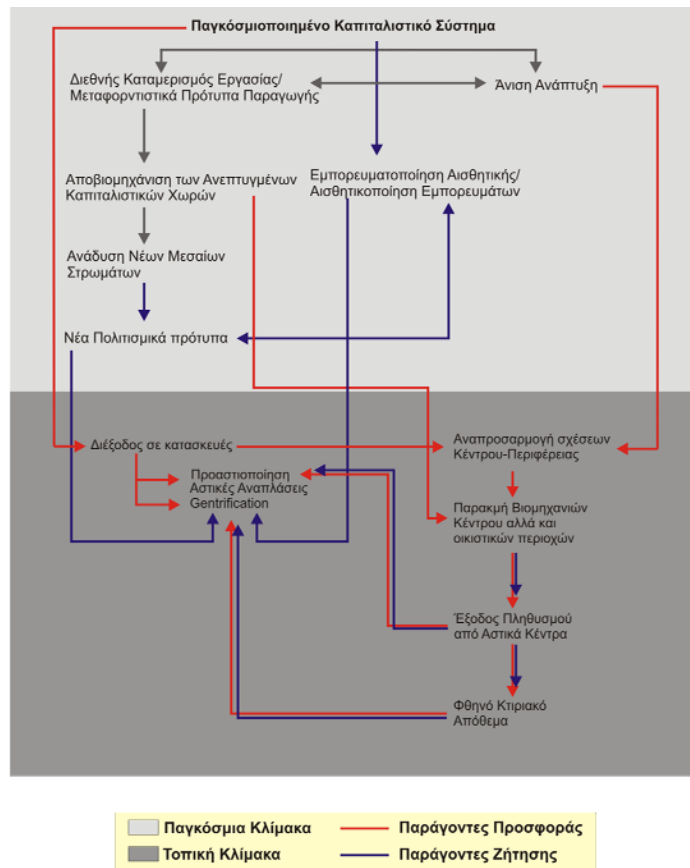
Η προσέγγιση που προτείνεται πρέπει όμως να είναι και ιστορικά ευαίσθητη, και να μπορεί να εξηγήσει γιατί φαινόμενα gentrification παρατηρούνται και σε μη παγκόσμια κέντρα διακυβέρνησης και ακόμα περισσότερο σε πόλεις με πολύ διαφορετική οικονομική, κοινωνική και παραγωγική διάρθρωση και ακόμη περισσότερο σε πόλεις στις οποίες φαινόμενα προαστιοποίησης είναι ακόμη εν εξελίξει ή/και δεν υπέστησαν ποτέ σοβαρούς μετασχηματισμούς στην παραγωγική τους βάση.

Αυτά τα φαινόμενα είναι δυνατόν να ερμηνευθούν μόνο με την υιοθέτηση της προσέγγισης για την άνιση ανάπτυξη και τα κυκλώματα συσσώρευσης του κεφαλαίου που προτείνει ο Harvey, με αυτό το πλαίσιο μπορεί να εξηγηθεί η αστικοποίηση στο σύνολό της είτε αυτή αφορά την μεταπολεμική και σύγχρονη προαστιοποίηση είτε τα φαινόμενα gentrification.

Επιπλέον θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τόσο οι δημογραφικές τάσεις όσο και τα πρότυπα κατανάλωσης.

Από αυτούς τους βασικούς θεωρητικούς πυλώνες, πηγάζουν οι ερμηνείες στη σειρά ερωτημάτων που θέσαμε παραπάνω.

Στα πλαίσια της ευκολότερης κατανόησης παραθέτουμε και ένα μεθοδολογικό σχήμα (βλ. Σχήμα 1) το οποίο συνοψίζει τις διαφορετικές προσεγγίσεις και το πώς αυτές συμβάλλουν στη δημιουργία φαινομένων gentrification.

Σχήμα 1: Σχηματική απεικόνιση των διαφόρων προσεγγίσεων για το gentrification.

Πριν όμως περάσουμε στη σταδιακή ερμηνεία των παραπάνω ερωτημάτων, κρίνεται σκόπιμη μία απόπειρα οριοθέτησης του φαινομένου του gentrification. Κοινός τόπος όλων όσων έχουν ασχοληθεί με το φαινόμενο αυτό, είναι το γεγονός ότι σε ορισμένες υποβαθμισμένες κεντρικές (συνήθως) περιοχές των πόλεων παρατηρείται εισροή μεσαίων και ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων, η οποία συνοδεύεται από τον εκτοπισμό των παλαιότερων και συνήθως λιγότερο εύπορων κατοίκων. Τα φαινόμενα gentrification είναι αποτέλεσμα, όπως είδαμε και παραπάνω, τόσο των δομικών στοιχείων του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής όσο και παραγόντων που σχετίζονται με ατομικές επιλογές και προτιμήσεις. Οι δύο παραπάνω συνιστώσες είναι άμεσα συνδεδεμένες μεταξύ τους και η συνολικότερη θεώρηση τους οδηγεί και στη συσχέτιση των φαινομένων gentrification με τα φαινόμενα αστικών αναπλάσεων. Έτσι λοιπόν αυτό που έχει σημασία δεν είναι το ποια από τις δύο συνιστώσες (καπιταλιστική συσσώρευση ή ατομικές επιλογές) θα θεωρηθεί ως η αρχική συνθήκη, αλλά το ότι η μία μπορεί να προκαλέσει την άλλη, και σε αυτό το σημείο είναι που εμπλέκονται άμεσα οι αστικές αναπλάσεις. Πιο συγκεκριμένα, αν θεωρήσουμε ότι σε μία περιοχή όπου τα ποσοστά κερδοφορίας του κατασκευαστικού κεφαλαίου είναι ικανοποιητικά, τότε είναι που πραγματοποιούνται οι επενδύσεις στο κτισμένο περιβάλλον-αναπλάσεις. Αυτό με τη σειρά του καθιστά τις περιοχές αυτές πιο ελκυστικές για τα νέα μεσαία στρώματα που σπεύδουν να εγκατασταθούν εκεί. Αν πάλι θεωρήσουμε ότι υπάρχουν ορισμένα πρωτοπόρα κομμάτια (urban pioneers) των μεσαίων και ανώτερων στρωμάτων (π.χ. καλλιτέχνες), τα οποία μέσα από την επιλογή τους να εγκατασταθούν σε υποβαθμισμένες κεντρικές περιοχές επιδιώκουν να διαχωριστούν από τα υπόλοιπα μεσαία και ανώτερα στρώματα, δημιουργώντας σταδιακά το δικό τους habitus στις περιοχές αυτές. Η δημιουργία όμως αυτών των

πυρήνων πολιτισμικής έκφρασης και διαφοροποίησης, αποτελεί πόλο έλξης για τα υπόλοιπα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα αλλά και μέσο «αποχαρακτηρισμού» περιοχών που μέχρι πρότινος θεωρούντο «ζώνες λυκόφωτος», πράγμα το οποίο συμβάλει στη προσέλκυση του ενδιαφέροντος του κατασκευαστικού κεφαλαίου μιας και οι προσδοκίες υψηλών ποσοστών κερδοφορίας αυξάνονται. Έτσι λοιπόν από το λεγόμενο *sweet equity* οδηγούμαστε στις αστικές αναπλάσεις μεγάλης κλίμακας (εμπρόθετη παρέμβαση του κατασκευαστικού κεφαλαίου).

Από τα παραπάνω φαίνεται πως οι αστικές αναπλάσεις και τα φαινόμενα *gentrification* είναι άμεσα συσχετισμένα μεταξύ τους και πως ο διαχωρισμός τους σε δύο διαφορετικές διαδικασίες δε συμβάλλει προς μια πιο ολοκληρωμένη θεωρητική προσέγγιση.

Έχοντας λοιπόν διερευνήσει το ερώτημα τι είναι *gentrification*, θα περάσουμε τώρα στην απόπειρα ερμηνείας των υπόλοιπων βασικών ερωτημάτων που πρέπει να απαντάει μία πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση.

2.5.1 Ποιοι

Πιο αναλυτικά στο ερώτημα από ποιους θα συμβεί το φαινόμενο του *gentrification*, η απάντηση έρχεται από τον πρώτο θεωρητικό πυλώνα, όπου ο νέος διεθνής καταμερισμός της εργασίας επιφέρει την αύξηση της απασχόλησης σε μη-χειρωνακτικά επαγγέλματα παροχής υπηρεσιών και την ταυτόχρονη αποκέντρωση της χειρωνακτικής εργασίας σε χώρες της καπιταλιστικής περιφέρειας, αυτό με τη σειρά του συνεπάγεται τη διόγκωση συγκεκριμένων επαγγελματικών τάξεων, με ανώτερη και ανώτατη πανεπιστημιακή εκπαίδευση και πιο εξεζητημένα καταναλωτικά πρότυπα.

Οι τάξεις αυτές που από πολλούς έχουν χαρακτηριστεί και ως νέες μεσαίες τάξεις, αποστρέφονται τον τρόπο ζωής των προαστίων και έλκονται από τον τρόπο ζωής του κέντρου, αφού τα κέντρα των πόλεων αποτελούν ναούς κατανάλωσης και αναψυχής πράγμα το οποίο συμβαδίζει απόλυτα με ένα βασικό χαρακτηριστικό των τάξεων αυτών που είναι η κατανάλωση σε αντιδιαστολή με την τάση για αποταμίευση των παλαιότερων μεσαίων τάξεων (Smith, 1996).

Εκτός όμως από το «καταναλώνω, άρα υπάρχω», η έλξη την οποία ασκεί το κέντρο της πόλης στις νέες μεσαίες τάξεις, οφείλεται πολλές φορές και στο γεγονός ότι οι χώροι εργασίας τους βρίσκονται εκεί και συνεπώς επιδιώκουν την ελαχιστοποίηση του χρόνου μετάβασης από και προς τον χώρο εργασίας τους προσπαθώντας έτσι να ισοφαρίσουν τη σταδιακή απώλεια χρόνου που επέρχεται από την ελαστικοποίηση των ωραρίων εργασίας τους.

Μερικοί ακόμα από τους λόγους για τους οποίους οι τάξεις αυτές προσελκύονται από τα κέντρα των πόλεων δεν είναι άλλοι από το ανεκτικό αστικό περιβάλλον, σε σχέση πάντα με το συντηρητικό προαστιακό, όπου θέματα σεξουαλικών προτιμήσεων και «αντικοινωνικής» συμπεριφοράς περνούν σχετικά απαρατήρητα μιας ο καθένας είναι άγνωστος μεταξύ αγνώστων.

2.5.2 Πού

Έχοντας δώσει μία ερμηνεία στο ερώτημα από ποιους θα συμβεί, περνάμε στο πού θα συμβεί. Εδώ η απάντηση προέρχεται κυρίως από τον δεύτερο θεωρητικό μας πυλώνα, και αφορά την «παραγωγή» διαθέσιμου οικιστικού αποθέματος για *gentrification*. Πιο αναλυτικά μέσα από τη σταδιακή απαξίωση του οικιστικού αποθέματος των κεντρικών περιοχών, διαδικασία την οποία περιγράψαμε και παραπάνω,

δημιουργούνται τεράστια περιθώρια κερδοφορίας για το κατασκευαστικό κεφάλαιο το οποίο στρέφεται ξανά προς τις κεντρικές περιοχές είτε για να τις «αναπλάσει» και να δημιουργήσει σε αυτές νέες εστίες πολιτισμικής βιομηχανίας είτε για να καρπωθεί τα κέρδη από τη μετατροπή παλαιών και υποβαθμισμένων κατοικιών σε νέα πολυτελή καταλύματα για τα μεσαία και ανώτερα στρώματα που είδαμε παραπάνω. Και στις δύο προηγούμενες περιπτώσεις το φαινόμενο του gentrification είναι πολύ πιθανόν να παρατηρηθεί, στην πρώτη περίπτωση όπου το κατασκευαστικό κεφάλαιο στρέφεται προς τις αναπλάσεις, φαινόμενα gentrification είναι πολύ πιθανόν να εκδηλωθούν σε γειτονικές περιοχές κατοικίας, ενώ στη δεύτερη περίπτωση το φαινόμενο παρατηρείται σ' αυτές καθαυτές τις περιοχές κατοικίας. Ωστόσο δεν αποκλείεται τα δύο αυτά φαινόμενα να συμβαίνουν ταυτόχρονα.

2.5.3 Γιατί

Συνδυάζοντας τις δύο προηγούμενες παραγράφους οδηγούμαστε μερικώς στην ερμηνεία του τρίτου ερωτήματος που αφορά το γιατί συμβαίνει αυτό το φαινόμενο. Μία ακόμη παράμετρος η οποία προκύπτει συνδυάζοντας τις δύο παραπάνω προσεγγίσεις είναι η ζήτηση για φτηνή κατοικία στο κέντρο από νεότερα και οικονομικά λιγότερο επιφανή μέλη των νέων μεσαίων τάξεων (Hamnett, 1991). Η φτηνή αυτή κατοικία προέρχεται αφενός από την απαξίωση του οικιστικού αποθέματος και η ζήτηση για αυτή από την έλξη που ασκεί το κέντρο της πόλης στα νέα μεσαία στρώματα. Η έλξη αυτή πηγάζει, από το γεγονός ότι τα κέντρα της πόλης έχουν υψηλή συμβολική αξία και τα νέα αυτά στρώματα επιδιώκουν την ανύψωση του κοινωνικού τους status, το οποίο όπως είδαμε και στο έργο του Bourdieu, μπορεί να είναι συνδυασμός οικονομικού και πολιτισμικού κεφαλαίου, μέσα από την οικειοποίηση τόπων υψηλής συμβολικής-πολιτισμικής αξίας ούτως ώστε να ισοφαρίσουν την έλλειψη⁵ οικονομικού κεφαλαίου που τα διακρίνει. Επιπλέον όπως μας πληροφορεί ο Harvey (1989), η ανάδειξη τόπων και τοπίων υψηλής πολιτισμικής αξίας αλλά και η εμπορευματοποίηση-κατανάλωσή τους αποτελεί πλέον ένα αναπόσπαστο κομμάτι της σύγχρονης πραγματικότητάς μας.

Τέλος δεν θα πρέπει να αμελήσουμε και το γεγονός, που σχετίζεται άμεσα με τη θεωρία της άνισης ανάπτυξης, και την αναπροσαρμογή της σχέσης του κέντρου της πόλης και των προαστίων που αναπτύχθηκε παραπάνω.

2.5.4 Πώς

Το ερώτημα που μένει προς απάντηση είναι το πώς θα συμβεί το φαινόμενο του gentrification, η απάντηση σε αυτό το ερώτημα πολυσύνθετη και θεωρούμε ότι δεν έχει προσεγγιστεί απαραίτητα τόσο στην παρούσα εργασία όσο και στη βιβλιογραφία που έχει καλυφθεί για την διεκπεραίωσή της.

Έτσι λοιπόν είμαστε αναγκασμένοι να γυρίσουμε πίσω και να θυμηθούμε τους ορισμούς σχετικά με το gentrification, όπου γίνεται λόγος για εκτοπισμό παλαιών κατοίκων ή/και παραδοσιακών δραστηριοτήτων μιας περιοχής, οικονομικά ευάλωτων και «κοινωνικά» μη αποδεκτών προς όφελος των νέων κατοίκων και των προτύπων κατανάλωσης από τα οποία εμπορούνται και τα οποία συνεπάγονται τη δημιουργία νέων καταστημάτων και υπηρεσιών προσαρμοσμένα στις ανάγκες των νέων κατοίκων.

⁵ Έλλειψη σε σχέση με τα υπόλοιπα μεσαία και ανώτερα στρώματα.

Με βάση την παραπάνω υπόθεση, και αναλογιζόμενοι όλα όσα έχουν προαναφερθεί για τις μεταλλαγές στις ατομικές προτιμήσεις-επιλογές και τις διεξόδους που βρίσκει το κεφάλαιο για να ξεπεράσει τις κρίσεις υπερσυσσώρευσης, τα φαινόμενα gentrification και αστικής ανάπλασης παρουσιάζουν μία διάχυση μεταξύ των ορίων αιτίου και αιτιατού, η οποία προσομοιάζει στο κλασικό ερώτημα «η κότα έκανε το αυγό ή το αυγό την κότα;».

Έτσι λοιπόν ο τρόπος με τον οποίο συνήθως συμβαίνει το φαινόμενο του gentrification, είναι μέσω της αύξησης των απαιτήσεων των ιδιοκτητών για ενοίκια λόγω της αυξημένης ζήτησης η οποία παρουσιάζεται στις περιοχές αυτές και του μεγαλύτερου προσδόκιμου ενοικίου που μπορούν οι ιδιοκτήτες να αποκομίσουν από τους νέους επίδοξους κατοίκους ή από τις νέες πιο δυναμικές και οικονομικά πιο προσοδοφόρες χρήσεις.

Σε γενικές γραμμές, το φαινόμενο του gentrification ερμηνεύεται ικανοποιητικά από την τυπολογία του Hamnett (1984 και 1991), μόνο που σε αυτή θα πρέπει να προστεθεί και το γεγονός ότι απαραίτητη προϋπόθεση είναι και η ύπαρξη εύκολα μετατρέψιμων χρήσεων γης και κοινωνικό-επαγγελματικών στρωμάτων ευαίσθητων σε πληθωριστικές πιέσεις που ασκούνται στο κτιριακό απόθεμα.

3. Οι επιπτώσεις του gentrification

Έχοντας διατρέξει τη σχετική βιβλιογραφία σχετικά με ορισμένα αιτιώδη ερωτήματα που αφορούν το gentrification και έχοντας παραθέσει ένα πλαίσιο ικανό να μπορεί να ερμηνεύσει επαρκώς ορισμένα από αυτά, μπαίνει επιτακτικά σε αυτό το σημείο το ερώτημα των επιπτώσεων που έχει η διαδικασία του gentrification και εν γένει οι στρατηγικές ανάπλασης των κεντρικών περιοχών, φαινόμενα τα οποία, όπως είδαμε και παραπάνω, φαίνεται να έχουν άμεση σχέση μεταξύ τους.

Τα τελευταία χρόνια αναλύσεις σε διάφορες πόλεις του κόσμου, στις οποίες έχουν παρατηρηθεί φαινόμενα gentrification, τείνουν, όπως θα δούμε και παρακάτω, προς το συμπέρασμα ότι οι κοινωνικές και οικονομικές του επιπτώσεις είναι κατά πολύ μεγαλύτερες από τα όποια οφέλη αναμένεται να προσδώσει.

Πιο αναλυτικά ο Rowland Atkinson (2002 και 2004), σε μία ενδελεχή μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας, αλλά και με χρήση εμπειρικών δεδομένων για τη Μεγάλη Βρετανία πιστοποιεί ότι τα παραπάνω φαινόμενα έχουν αρνητικές επιπτώσεις, οι οποίες όμως εξαρτώνται όπως χαρακτηριστικά τονίζει, από την πολιτική και ιδεολογική σκοπιά του αναλυτή. Έτσι λοιπόν θεωρούμε αναγκαία την παράθεση και των δύο αντικρουόμενων απόψεων, πάνω στις οποίες θα προβληματιστούμε στη συνέχεια ενώ παράλληλα θα τίθενται και ορισμένα ερωτήματα ή/και επιλεκτικά παραδείγματα τα οποία σχετίζονται με τη σύγχρονη Αθηναϊκή πραγματικότητα, και τα οποία βασίζονται απλά και μόνο στη προσωπική εμπειρία του γράφοντος.

3.1 Θετικές επιπτώσεις

Πιο συγκεκριμένα, οι θετικές επιπτώσεις του φαινομένου του gentrification και εν γένει των αναπλάσεων φθινουσών περιοχών, συνίστανται στο ότι αναβαθμίζεται το κτιριακό απόθεμα και προστατεύονται κτίρια τα οποία αποτελούν αυτό που αποκαλείται αρχιτεκτονική κληρονομιά της πόλης. Έτσι, βελτιώνεται η εικόνα της

περιοχής και πιθανόν να προκαλέσει την εισροή ακόμα μεγαλύτερων επενδύσεων και να αλλάξει τις προκαταλήψεις για το κοινωνικό status της περιοχής.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα όσον αφορά τις γειτονιές της Αθήνας μπορεί να εξαχθεί αν ο καθένας και καθεμία από εμάς αναρωτηθεί ποια ήταν η γνώμη του/της για κεντρικές γειτονιές της Αθήνας όπως του Ψυρρή, το Γκάζι και το Μεταξουργείο πριν από μία δεκαετία, και στη συνέχεια τη συγκρίνει με τη γνώμη-αντίληψη που έχει για τις περιοχές αυτές σήμερα.

Παλιότερα οι περισσότεροι/ες, δε γνώριζαν καν την ύπαρξη αυτών των περιοχών, αλλά και όσοι/ες τις γνώριζαν δεν τις είχαν επισκεφτεί ούτε σκόπευαν να το κάνουν. Σήμερα οι περιοχές αυτές είναι από τις πιο επισκέψιμες και τις πιο ζωντανές στην Αθήνα, και αρκετός κόσμος, από μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα, εγκαθίσταται ή επιδιώκει να εγκατασταθεί κοντά σε αυτές. Έτσι λοιπόν, παρατηρείται μία αναβάθμιση του κτιριακού αποθέματος, για α μπορέσει να καλύψει τις ανάγκες των νεοεισερχόμενων, πράγμα το οποίο είναι αν μη τι άλλο θετικό για την εικόνα της πόλης.

Επιπλέον τα φαινόμενα του gentrification, σύμφωνα πάντα με τους υπέρμαχους τους, μειώνουν τις τάσεις κοινωνικού διαχωρισμού μιας και ενθαρρύνουν την κοινωνική ανάμιξη διαφόρων στρωμάτων και έτσι συμβάλλουν στη επίτευξη μεγαλύτερης κοινωνικής συνοχής. Ενώ παράλληλα μέσω της κοινωνικής αυτής ανάμιξης συνεισφέρουν και στην «αποσυγκέντρωση» (deconcentration) της φτώχειας (Kennedy and Leonard 2001).

Ακόμη, μία ακόμα θετική επίπτωση του φαινομένου του gentrification, είναι και το γεγονός ότι με την αύξηση των αντικειμενικών αξιών στις περιοχές στις οποίες συμβαίνει αυξάνονται και τα έσοδα του κράτους από τους φόρους τους οποίους καλούνται να πληρώσουν οι ιδιοκτήτες.

Τέλος, οι υποστηρικτές του gentrification, υποστηρίζουν ότι οι παλαιότεροι κάτοικοι θα επωφεληθούν από αυτή τη διαδικασία γιατί μέσω της επερχόμενης αναβάθμισης των περιοχών τους αποκτήσουν πρόσβαση σε αναβαθμισμένες υπηρεσίες και σε υψηλότερης ποιότητας εμπορικά καταστήματα (Hening and Gale 1987).

3.2 Αρνητικές επιπτώσεις

Ο αντίλογος στα παραπάνω, έρχεται από τους πολέμιους του φαινομένου του gentrification, οι οποίοι δίνουν έμφαση στις αρνητικές επιπτώσεις της διαδικασίας αυτής.

Πιο συγκεκριμένα οι αρνητικές επιπτώσεις του gentrification δεν είναι άλλες από τα φαινόμενα εκτοπισμού, την απώλεια προσιτών στεγαστικών λύσεων που παλαιότερα προσέφερε το κέντρο της πόλης και την συνεκδοχική έξαρση του φαινομένου των αστέγων (Atkinson 2002 και 2004). Τέλος δεν πρέπει να αμελούμε και το ψυχολογικό κόστος της απώλειας στέγης (Chan 1986).

Πιο αναλυτικά όσον αφορά τα φαινόμενα εκτοπισμού, τα οποία δεν είναι κάτι άλλο από την μη οικειοθελή μετακίνηση νοικοκυριών, τα κύρια αίτια τους εντοπίζονται τόσο στο οικονομικό όσο και στο κοινωνικό πεδίο. Για παράδειγμα, οι ενοικιαστές βλέπουν τα ενοίκια συνεχώς να αυξάνουν πράγμα που οφείλεται στην προσδοκία των ιδιοκτητών για μεγαλύτερα έσοδα (Pitt 1977), όπως επίσης και πολλοί από τους παλιούς ενοικιαστές που βλέπουν τους φίλους και τις οικογένειες τους να εκτοπίζονται για οικονομικούς λόγους είναι διατεθειμένοι να ακολουθήσουν, για να καταφέρουν να διατηρήσουν τα δίκτυα αλληλοβοήθειας τα οποία με τον καιρό είχαν αναπτύξει. (Williams 1988). Αναφορικά τώρα με την περίπτωση της Αθήνας, παρατηρείται και άλλο ένα φαινόμενο εκτοπισμού που προσομοιάζει περισσότερο με

την περίπτωση που περιγράφει η Zukin (1982) σε συνδυασμό με την οπτική των Cameron & Coaffee (2005) οι οποίοι τονίζουν τη σημασία της κρατικής παρέμβασης για τη δημιουργία πολιτιστικών πόλων και τη διασύνδεση τους με φαινόμενα gentrification, με «θύματα» παραδοσιακές βιοτεχνικές και εμπορικές δραστηριότητες, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τις περιοχές του Ψυρρή, του Μεταξουργείου και στο προσεχές μέλλον τις περιοχές του Βοτανικού και του Ελαιώνα.

Τώρα όσον αφορά το επιχείρημα ότι το gentrification συμβάλει στην αναζωογόνηση φθινουσών αστικών περιοχών, τα επιχειρήματα των πολέμιων του gentrification, μπορούν άνετα να συνοψιστούν σε μία αποστροφή του Smith ο οποίος τονίζει ότι:

το να χρησιμοποιείται η λέξη αναζωογόνηση υποδηλώνει, ότι οι περιοχές τις οποίες αφορά είναι κατά κάποιο τρόπο απονεκρωμένες (de-vitalized) ή πολιτισμικά μελλοθάνατες. Ενώ τις περισσότερες φορές, η απονέκρωση ορισμένων πολύ ζωντανών εργατικών περιοχών, είναι αποτέλεσμα του φαινομένου του gentrification, όπου οι ανοιχτές πόρτες, το παιχνίδι στο δρόμο... αντικαθίστανται από σιδερένιες μπάρες και κάγκελα, σκυλιά-φύλακες και ψηλούς φράχτες. (Smith, N. 1982: 1-2).

Επιπλέον το φαινόμενο του gentrification έχει και επιπτώσεις οι οποίες έχουν να κάνουν με τις πολιτισμικές συγκρούσεις που αναπτύσσονται στους τόπους έκφρασής του πράγμα το οποίο έχει πιστοποιηθεί από πληθώρα εμπειρικών μελετών (Williams 1988, Smith 1989, Spain 1993).

Οι πολιτισμικές αυτές συγκρούσεις συμβαίνουν σε περιοχές όπου οι παλαιότεροι κάτοικοι εντοπίζουν στους νεοεισελθέντες κατοίκους την κύρια πηγή των προβλημάτων τους, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα την εκστρατεία «τραμπούκισε-έναν-γιάπη» (mug-a-yuppie campaign) που παρατηρήθηκε στο Λονδίνο και στο Σαν Φρανσίσκο.

Τέτοια φαινόμενα δεν απέχουν πολύ και από τη σύγχρονη νεοελληνική πραγματικότητα, όπου πρόσφατα αναπτύχθηκαν δράσεις αλληλεγγύης, ενάντια στην εκκένωση μιας κατάληψης στέγης σε τμήμα του παλιού εργοστασίου του Μεταξουργείου στα πλαίσια της γενικότερης ανάπλασης της περιοχής με πυρήνα το παλιό εργοστάσιο.

Ένα χαρακτηριστικό κείμενο το οποίο μοιράστηκε σε μία από τις κινητοποιήσεις χαρακτηριστικά ανέφερε:

Είμαστε αντίθετοι στα σχέδια αυτής της δήθεν ανάπλασης της περιοχής διότι το μόνο που εξυπηρετούν είναι τα συμφέροντα του κεφαλαίου που αποκλείουν τους κατοίκους της από οποιαδήποτε αυτό-διαμόρφωση των κοινωνικών όρων ζωής. Με αυτή την τακτική, μια περιοχή κατά παράδοση εργατική, θα περάσει στα χέρια ενός μεταμοντέρνου συμπλέγματος καπιταλιστών και φαντασμένων καλλιτεχνών... Οι πλατείες θα αδειάσουν από παιδιά και θα γεμίσουν φτιασιδωμένους γιάπηδες, το γέλιο η μπάλα και η παρέα θα δώσουν τη θέση τους στους φραπέδες, την πόζα και την τέχνη προκάτ. Μια από τις τελευταίες γειτονίες του κέντρου θα καταστραφεί⁶.

Έτσι λοιπόν φαινόμενα έμπρακτης εναντίωσης στις αστικές αναπλάσεις και στην αλλαγή του κοινωνικού status των γειτονιών του κέντρου έχουν αρχίσει να αποτελούν πραγματικότητα και για την Αθήνα.

⁶ Η προκήρυξη υπάρχει αυτούσια στο site του Αθηναϊκού Indymedia (http://athens.indymedia.org/front.php3?lang=el&article_id=694626) όπου υπάρχει και πλήρες φωτορεπορτάζ από τις δράσεις και την πορεία αλληλεγγύης (http://athens.indymedia.org/front.php3?lang=el&article_id=702415)

Άλλες επιπτώσεις του φαινομένου του gentrification είναι και τα φαινόμενα «κοινωνικού εκτοπισμού» που παρατηρούνται, τα οποία έχουν να κάνουν την αλλαγή της κοινωνικής σύστασης των περιοχών στις οποίες λαμβάνει χώρα το φαινόμενο (Chernoff 1980). Με άλλα λόγια όταν το φαινόμενο του gentrification συμβεί, επικρατούσα «φωνή» της περιοχής γίνεται αυτή των νέων κατοίκων, οι οποίοι είναι περισσότερο εναρμονισμένοι με τις απόψεις των τοπικών αρχών και οι οποίοι συντείνουν-συναινούν στην απομάκρυνση άσχημων καταλυμάτων και στην εφαρμογή πολιτικών μηδενικής ανοχής σε φαινόμενα «κοινωνικής παθογένειας» όπως για παράδειγμα η επαιτεία, οι πλανόδιοι πωλητές, οι χρήστες ναρκωτικών καθώς επίσης και όπως είδαμε παραπάνω και οι καταλήψεις στέγης και οι εστίες αμφισβήτησης του κυρίαρχου πολιτικού και ιδεολογικού ρεύματος εν γένει, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα την περιοχή των Εξαρχείων⁷.

Άλλο ένα φαινόμενο «κοινωνικού εκτοπισμού» είναι και το γεγονός ότι οι νέοι κάτοικοι, λόγω της υψηλότερης θέσης που κατέχουν στην κοινωνική ιεραρχία αλλά και της μεγαλύτερης πρόσβασης που διαθέτουν στα κέντρα λήψης αποφάσεων και στα δίκτυα πληροφόρησης υποκαθιστούν τη φωνή των «εγκλωβισμένων» σε αυτές τις περιοχές. Έτσι τα προβλήματα που αφορούν την αξιοπρεπή διαβίωση του συνόλου των κατοίκων των περιοχών αυτών υποκαθίστανται από προβλήματα αισθητικής αναβάθμισης και σημειακών παρεμβάσεων.

Ένα ακόμα πολύ σημαντικό αλλά και αντιφατικό παρεπόμενο του φαινομένου του gentrification, είναι και η μεταβολή της εγκληματικότητας που παρατηρείται στις περιοχές αυτές. Υπάρχουν προσεγγίσεις όπως αυτή του McDonald (1986) ο οποίος υποστηρίζει ότι ο εκτοπισμός των φτωχότερων νοικοκυριών που πολλές φορές μπορεί να περιλαμβάνουν και «εγκληματικά στοιχεία» ρίχνει τα ποσοστά εγκληματικότητας.

Ο αντίλογος σε αυτό το επιχείρημα έρχεται από πολλές πλευρές, όπως για παράδειγμα από τους Taylor and Covington (1988) οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η εγκληματικότητα θα αυξηθεί με την συσσώρευση ευπορότερων νοικοκυριών τα οποία πιθανόν να αποτελέσουν νέους στόχους για εγκληματίες.

Ένα ακόμη σχόλιο που θα μπορούσε να γίνει πάνω στο επιχείρημα της πτώσης της εγκληματικότητας, είναι και το γεγονός ότι ο McDonald κάνει λόγο για εγκληματικότητα η οποία εμπίπτει στα πλαίσια του ποινικού δικαίου (π.χ. κλοπές, ληστείες) και στην οποία έχουν «προδιάθεση», σύμφωνα πάντα με τον McDonald, τα φτωχότερα κοινωνικά στρώματα, παραλείπει όμως να κάνει λόγο για άλλου τύπου εγκληματικές ενέργειες οι οποίες είναι πλήρως συσχετισμένες με τα νεοεισερχόμενα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, όπως για παράδειγμα οι χρηματιστηριακές απάτες και τα εργατικά ατυχήματα.

Τέλος τίθενται και ζητήματα τα οποία έχουν να κάνουν με την πληθυσμιακή απώλεια που παρατηρείται στις περιοχές που συμβαίνει το φαινόμενο του gentrification, πράγμα που οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι οι νεοεισερχόμενοι κάτοικοι «υποαπασχολούν» την ιδιοκτησία τους (Wagner 1995, Bailey and Robertson 1997).

Αναλογιζόμενοι όλα τα παραπάνω οδηγούμαστε στο συμπέρασμα, ότι τα φαινόμενα gentrification έχει μάλλον αρνητικές επιπτώσεις και οι οποίες πλήττουν κυρίως τα

⁷ Για μία πολύ καλή ιστορική αναδρομή της «ανάπλασης» των Εξαρχείων η οποία περνάει από την αρνητική σημειολογία της περιοχής, στις επιχειρήσεις «Αρετής» και τέλος στη κερδοσκοπία ορισμένων έξυπνων επενδυτών βλ. Ιός της Κυριακής, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία φύλλο 1.527.

ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα. Και όπως πολύ χαρακτηριστικά τονίζουν-συνοψίζουν οι Savage και Warde (2005):

Πρόσφατες αναλύσεις έχουν αποκαλύψει μια ποικιλία δημοφιλών παρανοήσεων σχετικά με το gentrification. Για παράδειγμα, μας έχουν βγάλει από την πλάνη ότι πρόκειται για μια αναμφίβολα ωφέλιμη διαδικασία αναζωογόνησης του κέντρου της πόλης. Κατ' αρχήν σημαίνει τη μετακίνηση ή/και τον εκτοπισμό γηγενών, φτωχότερων ομάδων, που γίνονται συνήθως πιο περιθωριοποιημένες καθώς μετακινούνται σε άλλες περιοχές μέσα στην πόλη. Οι βελτιωμένες υπηρεσίες και οι ανακαινισμένες προσόψεις είναι ωφέλιμες για ένα μέρος του πληθυσμού. Και, τουλάχιστον στη Νέα Υόρκη, δεν οδηγεί στην αύξηση του πλούτου του συνόλου της πόλης. Το gentrification, ενθαρρύνθηκε ιδιαίτερα από τις αμερικάνικες τοπικές κυβερνήσεις, διότι θεωρήθηκε ότι θα προσέλκυε νέους κατοίκους με υψηλό εισόδημα, οι οποίοι μέσα από τις φορολογικές τους εισφορές θα βοηθούσαν στην επίλυση δημοσιονομικών προβλημάτων των πόλεων. Παρ' όλα αυτά έχει φανεί ότι η επανάκτηση του κέντρου από ανώτερα κοινωνικά στρώματα δεν ήταν η επιστροφή των επαγγελματιών και διοικητικών υπαλλήλων από τα προάστια, παρά απλώς αντιπροσώπευε τη μετακίνηση τέτοιων ανθρώπων μέσα στα όρια της πόλης. Ήταν απλώς μια συγκέντρωση πλουσιότερων, πιο μορφωμένων πολιτών σε συγκεκριμένες περιοχές. Όπως τόνισε ο Smith (1979), δεν ήταν μία επιστροφή ανθρώπων, αλλά μία επιστροφή του κεφαλαίου στη πόλη. Με αυτή την έννοια, απλώς συνεισφέρει στο μεγαλύτερο κοινωνικό διαχωρισμό στέγασης. (Savage and Warde, 2005: 155)

4. Επίλογος

Όπως είδαμε και παραπάνω το φαινόμενο του gentrification αποτελεί αναμφίβολα έναν από τους σύγχρονους τρόπους αστικοποίησης και παραγωγής (έστω και με τη διαδικασία της ανακύκλωσης) κοινωνικού χώρου.

Παρά το γεγονός ότι ο βαθμός έκτασης του είναι, κατά πολύ, μικρότερος από τις τάσεις προαστιοποίησης, η σημασία που του έχει αποδοθεί είναι πάρα πολύ μεγάλη και οι αντιπαραθέσεις γύρω από το φαινόμενο αυτό αποτέλεσαν το πεδίο έκφρασης μίας συνολικότερης αντιπαραθέσης μεταξύ των εξελικτικών θεωριών για την πόλη και των θεωριών της άνισης ανάπτυξης για την πόλη, όπως επίσης και σε ακόμα πιο γενικό επίπεδο μεταξύ μαρξιστικής και νεοκλασικής οικονομικής σκέψης.

Το σίγουρο πάντως είναι, ότι αποτελεί μία μεταλλαγή των αντιλήψεων για την πόλη είτε αυτή πηγάζει από ατομική επιθυμία είτε από επιχειρηματικό δαιμόνιο και την καπιταλιστική αναδιάρθρωση.

Ανεξάρτητα όμως από την επιστημολογική αφετηρία, οι περισσότεροι από τους εμπλεκόμενους σε αυτή τη διαμάχη, συμφωνούν στο ότι το φαινόμενο αυτό έχει πολλαπλές αρνητικές κοινωνικές επιπτώσεις, είτε αυτές αφορούν τον εκτοπισμό εργατικών στρωμάτων ή/και παραδοσιακών δραστηριοτήτων είτε αφορούν τον εκτοπισμό των πρώτων gentrifiers.

Εκτός όμως από τον εκτοπισμό ο οποίος παρατηρείται στις περιοχές όπου συμβαίνει το φαινόμενο του gentrification, υπάρχει και μία σειρά από θετικές επιπτώσεις οι οποίες όμως σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να αντισταθμίσουν τις αρνητικές.

Αναλογιζόμενοι λοιπόν τη συζήτηση που προηγήθηκε σχετικά με τα κόστη και τα οφέλη του φαινομένου του gentrification, θα μπορούσαμε με ευκολία να απαντήσουμε καταφατικά στο ρητορικό ερώτημα 'Is gentrification a dirty word?' που θέτει ο Neil Smith ως τίτλο ενός από τα κεφάλαια του βιβλίου του *The New Urban Frontier* (1996).

5. Βιβλιογραφία

Atkinson R. 2002, “Does Gentrification Help or Harm Urban Neighbourhoods? An Assessment of the Evidence-Base in the Context of the New Urban Agenda”, ESRC Center for Neighbourhood Research (CNR), CNR paper 5

Atkinson R. 2004, “The Evidence on the Impact of Gentrification: New Lessons for the Urban Renaissance?”, *European Journal of Housing Policy*, 4: 107-131

Badcock B. 1990, “On the Non-existence of the Rent Gap: A Reply”, *Annals of the Association of American Geographers*, 80: 459-461

Bailey N. and Robertson D. 1997, “Housing Renewal, Urban Policy and Gentrification”, *Urban Studies*, 34: 561-578

Beauregard R. 1986, “The Chaos and Complexity of Gentrification” in Smith N. and Williams P. (editors) *Gentrification of the City*, Boston: Allen and Unwin

Beauregard R. 1990, “Trajectories of Neighborhood Change: The Case of Gentrification”, *Environment and Planning A*, 22: 855-874

Bourassa S. 1990, “On 'an Australian View of the Rent Gap' by Badcock”, *Annals of the Association of American Geographers*, 80: 458-459

Bourassa S. 1993, “The Rent Gap Debunked”, *Urban Studies*, 30: 1731-1744

Bourdieu P. 1993, *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. Cambridge: Polity Press

Bourdieu P. 2002, *Η Διάκριση: Κοινωνική Κριτική της Καλαισθητικής Κρίσης*. Αθήνα: Πατάκης

Bridge G. 2001, “Bourdieu, Rational Action and the Time-Space Strategy of Gentrification”, *Transactions of the Institute of British Geographers*, NS 26: 205-216

Bridge G. 2006, “Perspectives on Cultural Capital and the Neighbourhood”, *Urban Studies*, 43: 719-730

Butler T. and Lees L. 2006, “Super-gentrification in Barnsbury, London: globalization and gentrifying global elites at the neighbourhood level”, *Transactions of the Institute of British Geographers*, NS31: 467-487

Cameron S. and Coaffee J. 2005, “Art, Gentrification and Regeneration: From Artist as Pioneer to Public Arts”, *European Journal of Housing Policy*, 5: 39-58

Caulfield J. 1994, *City Form and Everyday Life: Toronto's Gentrification and Critical Social Practice*, Toronto, University of Toronto Press

Chan K. 1986, “Ethnic Urban Space, Urban Displacement and Forced Relocation: The Case of Chinatown in Montreal”, *Canadian Ethnic Studies*, 18: 65-78

- Chernoff M.** 1980, "Social Displacement in a Renovating Neighborhood's Commercial District: Atlanta" in Laska S. and Spain D. (editors) *Back to the city: Issues in Neighbourhood Renovation*, Oxford: Pergamon Press
- Clark E.** 1987, *The Rent Gap and Urban Change: Case Studies in Malmö 1860-1985*, Lund: Lund University Press
- Clark E.** 1988, "The Rent Gap and Transformation of the Built Environment: Case Studies in Malmö 1860-1985", *Geografiska Annaler*, 70B: 241-254
- Clark E.** 1995, "The Rent Gap Re-Examined", *Urban Studies*, 32: 1489-1503
- Glass R.** 1964, *London: Aspects of Change*, London: MacGibbon and Key
- Hamnett C.** 1984, "Gentrification and the Residential Location Theory: A review and Assessment" in Herbert D.T. and Johnston R.J. (editors) *Geography and the Urban Environment: Progress in Research and Applications*, vol. 6, London: Wiley
- Hamnett C.** 1991, "The Blind Men and the Elephant: The Explanation of Gentrification", *Transactions of the Institute of British Geographers*, NS 16: 173-189
- Harvey D.** 1982, *The Limits to Capital*, Oxford: Blackwell
- Harvey D.** 1989, *The Condition of Postmodernity*, Oxford: Blackwell
- Henig J. R. and Gale D. E.** 1987, "The Political Incorporation of Newcomers to Racially Changing Neighborhoods", *Urban Affairs Quarterly*, 22: 399-419
- Kennedy M. and Leonard P.** 2001, *Dealing with Neighbourhood Change: A Primer on Gentrification and Policy Choices*, Washington: The Brookings Institution
- Lees L.** 2003, "Super-gentrification: The Case of Brooklyn Heights, New York City", *Urban Studies*, 40: 2487-2509
- Ley D.** 1981, "Inner-City Revitalization in Canada: A Vancouver Case Study", *Annals of the Association of American Geographers*, 25: 124-148
- Ley D.** 1986, "Alternative Explanations for Inner-City Gentrification", *Annals of the Association of American Geographers*, 76: 521-535
- Ley D.** 1987, "Reply: The Rent Gap Revisited", *Annals of the Association of American Geographers*, 77: 462-465
- Ley D.** 2003, "Artists, Aestheticisation and the Field of Gentrification", *Urban Studies*, 40: 2527-2544
- McDonald S.** 1986, "Does Gentrification Affect Crime Rates?" in Reiss A.J. and Tonry M. (editors) *Communities and Crime*, Chicago: University of Chicago Press
- Pitt J.** 1977, *Gentrification in Islington*, London: Barnsbury People's Forum

Rose D. 1984, "Rethinking Gentrification: Beyond the Uneven Development of Marxist Urban Theory", *Environment and Planning D: Society and Space*, 2: 47-74

Savage M. and Warde A. 2005, *Αστική Κοινωνιολογία, Καπιταλισμός και Νεωτερικότητα*, Αθήνα: Παπαζήσης

Smith A. 1989, "Gentrification and the Spatial Constitution of the State: The Restructuring of London's Docklands", *Antipode*, 21: 232-260

Smith N. 1979, "Towards a theory of Gentrification: A Back to the City Movement by Capital not People", *Journal of the American Planning Association*, 45: 538-548

Smith N. 1982, "Gentrification and Uneven Development", *Economic Geography*, 58: 139-155

Smith N. 1996, *The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*, London: Routledge

Spain D. 1993, "Been-heres versus Come-heres: Negotiating Conflicting Community Identities", *Journal of the American Planning Association*, 59: 156-171

Taylor R. and Covington J. 1988, "Neighborhood Changes in Ecology and Violence", *Criminology*, 26: 553-591

Wagner G. 1995, "Gentrification, Reinvestment and Displacement in Baltimore", *Journal of Urban Affairs*, 17: 81-96

Williams B. 1988, *Upscaling Downtown: Stalled Gentrification in Washington DC*, New York, Cornell University Press

Zukin S. 1982, *Loft Living: Culture and Capital in Urban Change*, Baltimore: The John Hopkins University Press

Zukin S. 1987, "Gentrification: Culture and Capital in the Urban Core", *American Review of Sociology*, 13: 129-147